

ISSN 3041-1092 (Online)

ISSN 3041-1084 (Print)

DOI: <https://doi.org/10.31652/3041-1084-2025-6>

**УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА:
ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ**

№6, 2025

-
- ІСТОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ**
 - ЛІТЕРАТУРА І ВІЙНА**
 - ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО**
 - ВІДГУКИ**
 - АРХІВНІ МАТЕРІАЛИ**

ВІННИЦЯ

*прокидайся вже, Малятку
а чи птаха, а чи квітка...
як захочеш, так і видко
і здаля, і з середини,
звуки фарб одвічно сині...
і не відаєш нічого –
дотик Янгола і Бога
вирастає – виростаєш
в сонця на самому краї.
заколисаний. пречистий.
ані спогадів, ні вістей.
ані світу, що стікає...
ти не Авель, ти не Каїн –
ти ще сон щоякнайближче
до усесвіту й до тиші,
до снаги і до початку –
прокидайся вже, Малятку!*

Віктор Крупка

Головний редактор:

Віннічук Алла – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української літератури, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця

Голова редакційної ради:

Ковалів Юрій – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри історії української літератури, теорії літератури та літературної творчості, Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ

Члени редколегії:

Горнятко-Шумилович Анна – доктор габілітований, професор, Університет ім. Адама Міцкевича, м. Познань, Польща
Давидюк Віктор – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури, Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

Деркачова Ольга – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри початкової освіти, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

Зелененька Ірина – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця

Ільницький Микола – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри теорії літератури та порівняльного літературознавства, Львівський національний університет імені Івана Франка; провідний науковий співробітник відділу української літератури, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, член-кореспондент Національної академії наук України, м. Львів

Кіраль Сидір – доктор філологічних наук, професор, завідувач відділу національної бібліографії, Національна бібліотека України ім. В. Вернадського, м. Київ

Крупка Віктор – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця

Лущий Світлана – доктор філологічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу зарубіжної україністики, Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, м. Київ

Мафтин Наталія – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

Науменко Наталія – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов професійного спрямування, Національний університет харчових технологій, м. Київ

Наумовська Олеся – доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри фольклористики, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

Павленко Олена – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології, Маріупольський державний університет, м. Київ

Петровиц Ольга – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, Естонський літературний музей, м. Тарту, Естонія

Поліщук Володимир – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури і компаративістики, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, м. Черкаси

Поліщук Ярослав – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри україністики, Університет ім. Адама Міцкевича, м. Познань, Польща

Поляруш Ніна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця

Солодюк Наталія – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця

Ткаченко Вікторія – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця

Штепенко Олександра – доктор філологічних наук, доцент, професор Центру Досконалості Університету Миколая Коперника, Польща (Centre of Excellence IMSErt: Interacting Minds, Societies, Environments at the Nicolaus Copernicus University), асоційований віртуальний дослідник в Корнельському Університеті, Ітака, штат Нью-Йорк, США (Associate member& research (in virtual) at the Cornell University in Ithaca, New-York, USA)

Яручик Віктор – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української літератури, Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

<i>Ковалів Ю. І. Київська школа в метафізичному дзеркалі «чистої історії» та історії літератури.....</i>	<i>5</i>
<i>Михайленко В. В., Скрипник Н. І. Історіософське осмислення долі України у поемі «Прокляті роки» Юрія Клена.....</i>	<i>16</i>
<i>Науменко Н. В. Формозмістові аспекти переспівів «Псалмів Давидових» в українській поезії XIX – XX століття.....</i>	<i>27</i>
<i>Павлюк І. З. Подільське слово Анатолія Подолинного (поетичний огляд книг автора).....</i>	<i>49</i>
<i>Пойда О. А. Національно маркована складова концепту <i>grīx</i> і <i>спокута</i> у химерному романі «Марко Проклятий» Олекси Стороженка.....</i>	<i>56</i>
<i>Солодюк Н. В. Екзистенційна самотність як рушійна сила жіночого персонажа в романі «Імітація» Євгенії Кононенко.....</i>	<i>76</i>

ЛІТЕРАТУРА І ВІЙНА

<i>Деркачова О. С. Світ розмов у малій прозі Олександра Осадка (на матеріалі збірки «Жити не можна померти»).....</i>	<i>92</i>
---	-----------

КОМПАРАТИВІСТИКА

<i>Журба С. С. Топос карпатського села у прозі Василя Стефаника та Владислава Оркана.....</i>	<i>105</i>
---	------------

РЕЦЕНЗІЇ, ВІДГУКИ

<i>Ромащенко Л. І. Болгарські враження.....</i>	<i>120</i>
---	------------

АРХІВНІ МАТЕРІАЛИ

<i>Присяжнюк Н. А. Спроби біографії.....</i>	<i>132</i>
--	------------

УДК 821.161.2Клен: [141: 94 (477)»190/195»]

DOI <https://doi.org/10.31652/3041-1084-2025-6-02>

**Історіософське осмислення долі України
у поемі «Прокляті роки» Юрія Клена**

**Historiosophical Reflection on the Fate of Ukraine
in Yurii Klen's Poem *The Cursed Years***

Михайленко Вікторія Василівна,

*кандидат філологічних наук, старший викладач
кафедри зарубіжної літератури та основ риторики
КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»
orcid.org/0000-0001-66200441
tory_boiko@ukr.net*

Скрипник Надія Іванівна,

*кандидат філологічних наук, старший викладач
кафедри української філології
КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»
orcid.org/0000-0002-6847-200X
Mova.ua2020@gmail.com*

Анотація. Статтю присвячено історіософському осмисленню долі України в поемі «Прокляті роки» Юрія Клена. З'ясовано: наратор фіксує власне переживання катастрофічних змін, що охопили українське суспільство в добу революцій, громадянської війни, більшовицького терору та сталінських репресій. Автор, якому судилося пройти шлях емігранта та спостерігача руйнування рідної землі, створює масштабне художнє свідчення про добу, позначену духовним і фізичним спустошенням.

Зазначимо, що в поемі «Прокляті роки» поєднуються автобіографічні мотиви та філософське осмислення історичного процесу. Через систему символів, історичних алюзій і виразної образності Юрій Клен відтворює атмосферу страху, дегуманізації та насильства, що панували в Україні під владою тоталітарного режиму. Він показує, як «прокляті роки» знищують

традиційний уклад життя, ламають людські долі, позбавляють людей права на пам'ять і свободу.

З'ясовано, що попри трагічність картини, важливою складовою твору є внутрішній спротив митця: прагнення зберегти духовну ідентичність, переосмислити пережите та засвідчити правду про національну трагедію. Поема виступає не лише художнім документом епохи, а й моральним актом, спрямованим проти забуття та фальсифікації історії.

Таким чином, «Прокляті роки» – це не просто поетична реакція на драматичні події XX століття, а ґрунтовний духовно-інтелектуальний твір, що поєднує особисте свідчення з узагальненою картиною випробувань українського народу.

«Прокляті роки» – роки репресій, голоду, жорстокості та поневірянь. Поет із болем згадує та розповідає про репресивну машину, жертвами якої стали українські селяни та інтелігенція.

Ключові слова: Юрій Клен, історіософське осмислення долі України, поема «Прокляті роки», репресії.

Abstract. The article examines the historiosophical reflection on the fate of Ukraine in Yurii Klen's poem *The Cursed Years*. It demonstrates that the narrator records a personal experience of the catastrophic transformations that engulfed Ukrainian society during the era of revolutions, the civil war, Bolshevik terror, and Stalinist repressions. The author, destined to follow the path of an émigré and to witness the destruction of his native land, creates a large-scale artistic testimony to an epoch marked by spiritual and physical devastation.

It is noted that *The Cursed Years* combines autobiographical motifs with a philosophical interpretation of the historical process. Through a system of symbols, historical allusions, and expressive imagery, Yurii Klen recreates the atmosphere of fear, dehumanization, and violence that prevailed in Ukraine under the totalitarian regime. He shows how the “cursed years” destroy traditional ways of life, break human destinies, and deprive people of their right to memory and freedom.

It is further established that, despite the tragic nature of the depiction, an essential component of the poem is the poet's inner resistance: the desire to preserve spiritual identity, to rethink lived experience, and to bear witness to the truth about the national tragedy. The poem thus functions not only as an artistic document of its time but also as a moral act directed against oblivion and the falsification of history.

Accordingly, *The Cursed Years* is not merely a poetic reaction to the dramatic events of the twentieth century but a profound spiritual and intellectual work that combines personal testimony with a generalized portrayal of the trials endured by the Ukrainian people. The “cursed years” are years of repression, famine, cruelty, and suffering. With pain, the poet recalls and recounts the repressive machinery whose victims were Ukrainian peasants and the intelligentsia.

Keywords: Yurii Klen, historiosophical reflection on the fate of Ukraine, poem *The Cursed Years*, repression.

Постановка проблеми. Поема «Прокляті роки» – яскравий приклад літератури ХХ ст., у якій яскраво зображено філософське осмислення трагічних етапів національної історії.

Юрій Клен творчо переосмислює минуле, переносячи читача у вир переломних подій, які так чи інакше вплинули на формування української ідентичності, духовності, державницьких прагнень та неабиякого болю українського народу, завданого більшовицькою імперією.

У поемі «Прокляті роки» наратор показує українську історію як низку апокаліптичних потрясінь: революція, громадянська війна, встановлення більшовицької влади, колективізація, Голодомор, репресії. Усе це поет називає «проклятими роками», не тому, що проклята Україна, а тому, що прокляті ті історичні сили, які намагалися її знищити.

Варто зазначити, що для Клена Україна – не просто територія, а жива істота, що страждає й бореться. Її доля постає як боротьба світла і темряви, культури і руйнації.

Очевидно, що саме звідси постає й історіософський характер поеми. Наратор прагне не лише зафіксувати факти знущань, а й збагнути глибину закономірностей історичного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість Юрія Клена стала предметом досліджень багатьох науковців. Різні аспекти життя і творчості письменника досліджували О. Баган, І. Набитович, І. Руснак, Р. Жовтані, Т. Біленко, В. Просалова та ін.

Творчий доробок наратора став предметом дослідження і В. Старика, зокрема, у статті «Освальд Бургардт та його поема «Прокляті роки»» справедливо, на наш погляд, зазначає «... поема «Прокляті роки» – гнівний вирок сталінізму, винесений автором не після 1956 чи 1985 року, а в лиховісні дні середини тридцятих років, коли культ «батька народів» досяг свого апогею, твір – реквієм мільйонам безвинних жертв» [4].

Надія Миронець у статті «Україна в житті та творчості Освальда Бургардта» зауважує «... «Прокляті роки» Юрія Клена – це поетичний літопис тих жахів, які переживала Україна в 1920 – 1930-х рр...» [2].

Постановка завдання. Стаття має на меті проаналізувати осмислення долі України в поемі «Прокляті роки» Юрія Клена крізь призму абсурду комуністичної дійсності та жорстоких репресій, утисків, які зазнало українське селянство та інтелігенція.

Для досягнення мети було досліджено зображення антилюдської політики більшовицького режиму в Україні на прикладі поеми «Прокляті роки» Юрія Клена.

Виклад основного матеріалу. Юрій Клен – одна із ключових постатей модернізму, народжений в родині колоністів німецького походження, з дитинства занурений в україномовне і культурне середовище. Уже в студентські роки проявив неабиякий хист та інтерес до поезії класичної традиції. Зазначимо, що літературу українського екзилу представлено відомими іменами У. Самчука, Ю. Липи, Л. Мосендза та, звісно ж, Юрія Клена. Дмитро Донцов

назвав Є. Маланюка, Юрія Клена, О. Телігу, О. Ольжича і Л. Мосендза носіями національної ідеї.

Визвольна боротьба українського народу 1917–1920 рр. завершилася поразкою та розчаруваннями; незалежність, як і державу, зберегти не вдалося. Проте, українці заявили про себе як про націю нескорених, яка має повне право на власну державу.

Найжорстокішою трагедією в історії людства став Голодомор 1932–1933 рр. Страшні картини вилучення хліба у селян, конфіскація зерна та продуктів харчування – нещадна політика більшовицької влади.

Обурені несправедливою політикою українські письменники взялися за перо. Проте, радянська влада одразу ж учиняла розправи із тими, хто не підтримував цієї політики. Масові арешти, репресії, «вороги народу».

Така ж доля судилася і Юрію Клену, який був змушений емігрувати.

Приводом для написання поеми «Прокляті роки» стали арешти баришівської інтелігенції. Юрій Клен працював тоді учителем і для арешту потрібна була лише підозра. Літератора запідозрили в «буржуазному походженні» та заарештували у «підвал смертників». Він ставав свідком нічних розправ, розстрілів, беззаконня. На щастя, Юрію Клену вдалося вижити, але увесь пережитий тягар ліг в основу поеми «Прокляті роки».

«Прокляті роки» – це своєрідний підсумок жахливому терору в Україні у 20-х роках ХХ століття.

Поема «Прокляті роки» має історичну основу, побудована на реальних подіях та спогадах самого письменника.

Проте, варто зазначити, що й в основі поеми – співпереживання не лише наратора, а й усього знедоленого українського народу. Перебуваючи у Мюнстері, працюючи над поемою «Прокляті роки» Юрій Клен напише Дмитру Донцову «...а цими днями закінчив поему, рядків так понад 400. Називається «Роки прокляті» та охоплює мої київські спогади з пореволюційного часу...» [3, с. 130].

В одному із листів Юрій Клен продовжує розмову про «Прокляті роки»: «Сьогодні дістав Вашу листівку. До певної міри маєте рацію: кінець поеми

справді є реквієм; тільки не революції, а жертвам більшовицької тиранії, як колишнім, так і сучасним. З цього реквієма властиво зародилась уся поема, і тому я не міг би змінити його нічим іншим. Поема не ставить ніяких прогнозів, а тільки малює жахи, які були і які тривають далі. Не містить вона також закликів до боротьби, бо хоче, щоб читач, маючи перед очима картини страшної руїни та знущання з усього святого, сам зробив висновки і почерпнув би з цього енергію до чину. Тут швидше характер літописний, і яке інше трактування суперечило б загальному настановленню твору. Що читачі можуть по різному розуміти – це невелика біда, бо зовсім не погано, коли твір викликає різні тлумачення: в кінці кінців правдива інтенція стає домінантною...» [3, с. 130].

Зазначимо, що українська історія в поемі «Прокляті роки» постає як низка катастроф. Автор неодноразово вдається до образів темряви, хаосу, руїн, щоб передати атмосферу загального знищення. Так, змальовуючи більшовицьке насильство, він пише про прихід «темної сили», яка «накрила край, мов чорна хмара». Це підкреслює, що трагедія України для Клена не є випадковою – вона має глибинне історичне коріння.

Поет показує, що імперське насильство – це не просто політичний режим, а руйнівна цивілізаційна стихія, спрямована проти національної духовності. Він наголошує на тому, що саме ця сила перетворила українську історію на «прокляті роки», що стали символом жаху й страждання. «... Хто знав, хто вів смертям і стратам лік? Де фільм, який вам показав би голод, Отой проклятий 33-й рік?» [1].

Окремим, надзвичайно важливим пластом поеми, на наш погляд, є зображення Голодомору 1932–1933 років «... Де вітер заплітав березам коси І цілував в розтулені уста (О спогади терпкі і непотрібні, Про ті роки жорстокі і безхлібні!)....». Юрій Клен одним із перших у літературі еміграції осмислює це явище як свідомий геноцид українців. «У ті роки великої руїни Такий рясний, нечуваний врожай Послав Господь нещасній Україні, Якого доти ще не бачив край» [1], а далі продовжує «... Зерно у купах пріло під дощем. Кудись у море, в

безвість, за границю, Щоб насадити скрізь цей наш едем, Немов витріскуючи із криниці...» [1].

Образи «спустілих сіл» та «сліпих хат» творять картину всенародної катастрофи «... були ті дні Без дров, і без електрики, й без хліба, Коли ввижались марева ясні...» [1].

Голод для поета – це удар по самому серцю нації, адже село є носієм традицій, мови, культури та духовного начала. У цьому виявляється важливий історіософський висновок Юрія Клена: нищення селянства означає нищення історичної тяглості. Тому Голодомор у поемі постає не лише як соціальна катастрофа, а як спроба «викорінити душу народу».

Варто зазначити, що наратор показує більшовизм як демонічну силу, що зводить людину до гвинтика «...Тоді дурні Грицьки і Опанаси Вмирили, як у зливу комарі. Тоді по селах їлось людське м'ясо, І хліб пекли з розтертої кори. Дивилися голодні діти ласо На спухле тіло вмерлої сестри. Так ми, хоч і покинули печери, В двадцятім віці стали людожери...» [1].

Образи «чорних орд», «вовчих законів» і «нічної імперії» створюють у творі атмосферу справжнього апокаліпсису. На думку Юрія Клена, більшовицький режим – це антинародна стихія, яка нищить українську духовність, інтелігенцію, традицію, мову «... Чекаю розстрілу. Петро Палій». – «Сьогодні вмуру за тебе, мій народе. Іван Мазнюк». – «Кінець. Нема надій. Прокляття шлю катам. Василь Макода». – «Живіть і не зрікайтесь гордих Мрій, О ви, кому ще світить сонце вроди. Михайло В'юн». – «Марусі мій уклін. Іду на смерть. Манюра Валентин...» [1].

Із жахом і неабиякою неприязню згадує Юрій Клен і тюремні роки, куди й його, у тому числі запроторила більшовицька влада «... Високий мур чекістської в'язниці Тоді мене на місяць поріднив З гуртком людей, що в них серця, як птиці, Летіли до невиданих раїв, Дарма що смертний холод Їм в зіниці Уже блакитну вологість улив. Було нас шістдесят...» [1].

Історіософський сенс полягає у тому, що трагедія України є не випадковістю, а наслідком зіткнення цивілізаційних моделей: імперського насильства і національної волі.

Провідним мотивом поеми є те, що забуття – це друга смерть. Автор переконаний, що українці мають зберегти пам'ять про жертви, осмислити причини трагедій, зробити висновки, щоб не допустити їх повторення.

Варто зазначити, що історія в рецепції Юрія Клена виступає не лише минулим, а й моральним обов'язком сучасного покоління. Українець, на думку наратора, мусить розуміти свою ідентичність, щоб стати вільним духовно й інтелектуально.

Ще одним провідним мотивом у поемі «Прокляті роки» є образ Києва. Юрій Клен підкреслює, що Київ – це місто з глибокою традицією, колыска державності та духовності. У поемі часом відчувається туга за «золотим містом», за тим Києвом, який уособлював культуру, віру, свободу.

Столиця є знаком того, чим могла б бути Україна, якби її розвиток не перекреслили тоталітарні режими.

Проте, у поемі «Прокляті роки» Київ зображений як простір, у якому панує страх, переслідування, нищення еліти. Столиця стає свідком арештів і страт, бо саме тут зосереджено «пильне око влади». Поет передає атмосферу зла, що «оповило місто», і це відчуття контрастує з його попередньою духовною величиною «... нові ж бо назви Тим вулицям надавано. Слова ж Старі на язиці сидять, мов язви. «Хрещатик» не кажіть: це саботаж. То ж вулиця Воровського. Наказ ви Чи ж не читали? Шепчете: «Блямаж?»» [1].

Зрозуміло, що для Юрія Клена Київ – центр духовного спротиву. Тому більшовицький терор у столиці стає особливо болючим: поет підкреслює знищення української інтелігенції, науковців, митців. У поемі з'являється мотив «нічних арештів», «зникнення людей», що натякає на реальні події 1930-х років. Усе це формує образ столиці як міста-мученика, яке разом зі своїм народом зазнає страждання, але не втрачає глибинної духовної сили.

Проте, попри всю темряву, розпач та несправедливість Юрій Клен не зображує столицю остаточно зруйнованою «Але, всміхаючись крізь блискавиці, Ти, Києве, цвітеш, як вічний сон...», Київ уособлює національну непереможність та постає символом державності й духовної пам'яті, культури й традиції, жертви тоталітаризму, нескореності народу [1].

Ліричний герой не лише бачить, а й вміє дати відсіч проявам хибної інтерпретації «совєтської» дійсності. Він не лише демаскує імперські пропагандистські стереотипи, показуючи антилюдську, бо антинаціональну сутність різних (часто замовчуваних, як-от Голодомор 1932–33 років) процесів і явищ, а й показує світоглядну немічність чи лицемірство тих закордонних інтелектуалів, котрі зумисне чи мимоволі допомагали червоним тиранам розповсюджувати міф про «щасливе» життя «щасливих» радянських людей.

Поема «Прокляті роки» сповнена справжнього драматизму, проте її автор не піддається розпачу, намагається захистити від нього і своїх читачів.

Юрій Клен, як митець, знаходить розраду в речах, що їх несила знищити жодному ворогові, – в красі рідної природи та вічного міста Києва, в зверненні до вищих духовних цінностей. Його єдина зброя – гостре слово і влучна іронія, якою автор разить усе, що клянеться іменем Сталіна.

Варто відзначити, що за свою багатовікову історію, України не переживала нічого подібного. Як, і чому таке сталося – на це запитання Юрій Клен спробував відповісти в поемі «Прокляті роки», в якій прокляв і затаврував не лише нелюдську сталінську реальність, а й розглянув історичні шляхи України, вписані в панораму всесвітню...

Висновки. Юрій Клен прожив життя «лицаря, поета, жебрака і вічного мандрівника». Вперше, його як чужоземця, вислала ще царська адміністрація, вдруге «замела» нова влада – як людину класового непевну, втретє він не став ризикувати й випробовувати свою вдачу, а подав заяву на від'їзд до Німеччини. Цього разу національність його врятувала, бо з німцями сталінський режим тоді намагався загравати. Тут, в еміграції, Юрій Клен і напише дві широкомасштабні

поєми «Прокляті роки» та «Попіл імперій». У них він повідає про сталінський та гітлерівський людиноббивчі, аморальні режими, які винищили Україну дощенту.

Поєма-інвектива «Прокляті роки» (1937), що засвідчила появу нового жанру у творчості письменника, у свою чергу, стала підготовчим етапом до створення монументального ліро-епічного полотна – поєми-єпопеї «Попіл імперій».

Отже, поєма «Прокляті роки» – видатний художній документ тієї моторошної епохи. Написаний він талановитим і чесним пером великого майстра українського слова.

Список використаних джерел:

1. Клен Ю. Прокляті роки <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid>
2. Миронець Н. Україна в житті та творчості Освальда Бургардта (Юрія Клена) <http://ethnic.history.univ.kiev.ua/data/2004/16/articles/17.pdf>
3. Набитович І. «Жебрак, мандрівник, лицар і поет...» штрихи до життєпису Юрія Клена. *Дзвін*. № 4. 2004. С. 126–136.
4. Старик В. Освальд Бургардт та його поєма «Прокляті роки». <https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Lit/K/KlenJu/Studies/Staryk.html>

References:

1. Klen Yu. Prokliati roky <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid>
2. Myronets N. Ukraina v zhytti ta tvorchosti Osvalda Burghardta (Yuriia Klena) <http://ethnic.history.univ.kiev.ua/data/2004/16/articles/17.pdf>
3. Nabytovych I. «Zhebrak, mandrivnyk, lytsar i poet...» shtrykhy do zhyttiepysu Yu. Klena. *Dzvin*. № 4. 2004. S. 126–136.
4. Staryk V. Osvald Burhardt ta yoho poema «Prokliati roky». <https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Lit/K/KlenJu/Studies/Staryk.html>